

PUTOPISNI ZAPIS JEDNOG ITALIJANSKOG DOBROVOLJCA O CRNOJ GORI U VRIJEME BALKANSKIH RATOVA

Olivera Popović, Univerzitet Crne Gore, oliverap@ucg.ac.me

Slavko Burzanović, Univerzitet Crne Gore, sburzanovic@ucg.ac.me

Originalni naučni rad

DOI: 10.31902/fll.33.2020.7

UDC: 821.131.1.09-992

Apstrakt: U radu se razmatra putopisni dnevnik italijanskog dobrovoljca Pjerluidija Albinija koji je Crnu Goru posjetio u vrijeme Prvog balkanskog rata (1912-1913). Osvrćući se na kontekst njegove posjete, autori se bave motivom njegovog dolaska, putničkom događajnošću opisanom u njegovom rukopisu, kao i činjenicama koje njegov zapis svrstavaju među istorijske izvore za proučavanje odnosa Crne Gore i Italije u vrijeme ove ratne kampanje na Balkanu. U poređenju Albinijevog dnevnika sa putopisnim djelima ostalih italijanskih autora objavljenim ne samo povodom Balkanskih ratova nego i drugim povodima, ukazuje se i na moguće uticaje ovih djela na Albinijev prikaz Crne Gore i Crnogoraca.

Ključne riječi: Crna Gora, Italija, putopis, Pjerluidi Albini, Balkanski ratovi

Interesovanje Italijana za Crnu Goru tokom XIX i početkom XX vijeka pojačava se uglavnom u vrijeme ratova i političkih kriza na Balkanu. Od 1896. godine, kada se italijanski princ preslonaslijednik Viktor Emanuel oženio crnogorskom princezom Jelenom Petrović-Njegoš, italijanski mediji su počeli da prate i značajnije događaje na crnogorskom dvoru. U relativno kratkom razdoblju od 1896. do 1912. godine zbivanja koja su imala značajnijeg odjeka u italijanskoj javnosti bilo je više: vjenčanje crnogorskog princa Mirka Petrovića (1902), bombaška afera čiji je cilj bio svrgavanje crnogorskog suverena Nikole I Petrovića (1908), aneksiona kriza izazvana pripajanjem Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj (1909), proglašenje Crne Gore za kraljevinu 1910. godine i balkanski ratovi (1912-1913).

Pokrenuti nastojanjem balkanskih zemalja (Crne Gore, Srbije, Grčke i Bugarske) da u potpunosti potisnu Osmansko carstvo iz Evrope, Balkanski ratovi su predstavljali posljednju fazu razrješenja *istočnog pitanja*, odnosno problema u vezi sa podjelom posjeda Osmanskog carstva na Balkanu i utvrđivanja interesnih zona velikih sila. Italija je 1911-1912 i sama ratovala protiv Turske, osvojivši Libiju i Dodekanska

ostrva.¹ Crnu Goru i Italiju je još od pedesetih godina XIX vijeka povezivala težnja ka nacionalnom ujedinjenju i borba protiv istog neprijatelja, to jest Austrije, što je u početku davalo zamaha i idejama o političkoj saradnji dva naroda, a kasnije dovelo do prisustva italijanskih dobrovoljaca u crnogorskim borbama protiv Turaka tokom Velike istočne krize (Burzanović 2020, 76-84; Dogo 1999). Ipak, stav italijanske javnosti prema sukobima na Balkanu bio je ambivalentan. Dok je jedan dio Italijana podržavao oslobodilačku borbu balkanskih naroda, zvanična Italija morala je biti uzdržanija, kako ne bi narušila svoje odnose sa Austro-Ugarskom (Biagini 2012, 80). Radi ostvarenja vlastitih političkih interesa, Italija će u toku 1912. godine podržati stvaranje nezavisne države Albanije, u čiji sastav su ušle i teritorije na koje je pretendovala Crna Gora (Biagini 2012, 174). U Crnoj Gori ovakav stav izazvao je veliko razočaranje, jer se zbog dinastičkih, ekonomskih i drugih veza koje su spajale ove dvije zemlje, upravo od Italije očekivala najveća podrška.

Većinu informacija iz prve ruke o aktuelnim sukobima na Balkanu italijanska čitalačka publika dobijala je iz pera dopisnika italijanskih listova koji su svoja zapažanja često izlagali u putopisnoj formi, nudeći obilje informacija i opisujući specifičnosti crnogorskog društva (Dudan 1912; Cora 1912; Castellini 1913; Barella 1913). U Crnoj Gori su od novembra 1912. do maja 1913. godine boravile i dvije ekipe italijanskih ljekara i medicinskog osoblja (Cipolla i Vanni 2013, 844). Rukovodioci ovih timova takođe su zabilježili svoja iskustva upoznavši čitaoce sa problemima sa kojima su se tokom rada u Crnoj Gori suočavali (Scoccianti 1914; Nigrisoli 1915a, 1915b).

Osim tih objavljenih svjedočanstava koja su oblikovala italijansko javno mnjenje, za analizu tradicije pripovijedanja o Crnoj Gori značajni su i zapisi učesnika u ovim događajima sačuvani u rukopisnoj formi. Takav je rukopisni dnevnik Pjerluidžija Albinija (Pierluigi Albini, 1880–1945), italijanskog dobrovoljca koji se sredinom oktobra 1912. godine priključio crnogorskim jedinicama i učestvovao u njihovim operacijama za zauzimanje Skadra.

Rođen u okolini Breše, u dobrostojećoj porodici, Albini je odrastao zadojen patriotskim idejama italijanskog preporoda.² Bio je među obrazovanijim ljudima svoga kraja, a ljubav prema najčuvenijem italijanskom pjesniku Danteu Aligijeriju učinila je da svojoj djeci da imena Dante i Beatrice. U Crnu Goru dovela ga je želja za avanturom, a

¹ Više o uzrocima Balkanskih ratova, njihovom odvijanju i vojno-političkoj situaciji na Mediteranu početkom XX vijeka v. Hall 2014; Biagini, Carteny, 2011; Burzanović, 2014.

² U mjestu gdje se rodio (Ciliverghe) danas jedna ulica nosi njegovo ime.

kao dobrovoljac javlja se i narednih godina, ratujući u Francuskoj i Italiji (Agliardi 2018). Albin je o svojim iskustvima ostavio svjedočanstvo u vidu dnevnika i memoara putopisne sadržine koji se čuvaju u biblioteci Univerziteta u Breši, a dostupni su i *online* u transkribovanoj formi, zahvaljujući pregalaštvu prof. Danila Aljardija. Albinijev boravak u Crnoj Gori opisan je u dokumentu pod naslovom *Dnevnik jednog dobrovoljca u Crnoj Gori: tursko-balkanski rat 1912. godine*.

Kako navodi u svom rukopisu, Pjeluiđi Albin uputio se u Crnu Goru 9. oktobra 1912. godine, dan nakon što je ova zemlja objavila Turskoj rat. Ne zaboravivši da sa sobom ponese grumen italijanske zemlje zamotan u lanenoj bijeloj tkanini, krenuo je vozom iz Venecije, do Trsta, pa onda Lojdomim parobrodom do Kotora, u društvu crnogorskih studenata i radnika koji su, nošeni rodoljubljem, iz raznih krajeva Evrope pohrlili u domovinu da bi uzeli učešća u ratu. Jedan od njih, izvjesni Savo Đindović, radnik u trščanskoj fabrici tepiha, biće mu vodič i prevodilac na putu do Cetinja. Albin je do crnogorske prijestonice putovao pješke, u grupi od nekoliko ljudi. Na Cetinju, autor je obišao grad i pribavio dozvolu za odlazak u Bar kako bi ga tamo naoružali i uputili na ratište. Sa grupom dobrovoljaca krenuo je 15. oktobra za Rijeku Crnojevića, varoš na Skadarskom jezeru, a odatle vozom do Bara, da bi na kraju bio raspoređen nadomak Skadra, ispod brda Taraboš, oko čijeg su zauzimanja Crnogorci vodili krvave borbe. Albinijeva želja za avanturom dovela ga je u životnu opasnost ne samo od turskih granata i metaka, već i od samih Crnogoraca jer se u jednoj situaciji, kako piše, oglušio o naređenja i previše približio Skadru, pa je zbog puške sa turskim oznakama i nemogućnosti sporazumijevanja sa stražarima uhapšen kao turski vojnik i odveden na ispitivanje. Nesporazum je razriješen bez posljedica po Albinija, koji je, nakon dvomjecnog učešća u vojnim operacijama, Crnu Goru napustio 8. decembra, brodom iz Bara.

Iz Albinijevog dnevnika saznajemo da on nije bio jedini italijanski dobrovoljac koji je pritekao u pomoć Crnogorcima. Bilo je tu ljudi iz Vinčence, Kaljarija, Palerma, Rima i Breše. Albin navodi crnogorskoj istoriografiji nepoznata ili manje poznata imena tih dobrovoljaca: Maca (Mazza), Biti (Bitti), Čimino (Cimino), Da Porto, Vinjeli (Vignelli), Sofjeti (Soffietti), Grilo (Grillo), Paskvini (Pasquini), Karlo Katapani (Carlo Cattapani)³. Iako ne navodi podatke o tačnom

³ Profesor Karlo Katapani (Carlo Umberto Cattapani, 1868-1925), plemić iz Mantove, u Crnoj Gori je predvodio sanitarnu misiju iz Italije, koja je podigla poljsku bolnicu kod Medove („Una spedizione sanitaria nei Balcani“1913, 111; „La spedizione sanitaria meridionale ritorna nei Balcani“ 1913, 187).

broju italijanskih učesnika, može se zaključiti da ih je bilo mnogo više, budući da se pominje prijedlog da komanda nad njima bude povjerena Italijanima Imberatiju i Baldiniju. Heterogenost porijekla italijanskih dobrovoljaca upućuje na postojanje organizacije koja se starala o njihovom dolasku. Ako se izuzmu misije italijanskog crvenog krsta u Crnoj Gori, italijanska vlada nije podržavala i pomagala učešće italijanskih dobrovoljaca u ovom ratu. Po svemu sudeći, nije ga ni ometala, makar na samom početku sukoba.⁴ Tako, Albini bilježi da je na Cetinju posjetio italijansko poslanstvo i lako dobio potrebnu dokumentaciju da nastavi putovanje, kao i da se njegova porodica upravo preko poslanstva interesovala za njegovo zdravlje. On smatra da je dobrovoljaca iz Italije trebalo biti i više, makar zbog toga što je u ratu bila domovina njihove kraljice.

Albini ne propušta da istakne da je tokom svog boravka u crnogorskom logoru imao prilike da razgovara i sa visokim crnogorskim uglednicima: princom Mirkom Petrovićem i crnogorskim ministrom rata, ali sadržaj tih razgovora ne bilježi. Međutim, daje u cjelosti razgovor sa jednim sveštenikom iz reda franjevac, po imenu Anđelo Palić, albanskim patriotom koji mu prenosi stavove Albanaca po pitanju sudbine teritorije koja je do tada bila pod Osmanskim carstvom. Po mišljenju ovog Albinijevog sagovornika, Albanci nisu mogli prihvatiti prisajedinjenje bilo kojoj od balkanskih država, smatrajući da nijedna od njih ne bi ulagala u njihov razvoj, dok bi kulturne razlike dovodile do stalnih konflikata. S druge strane, smatrao je da bi Albanci, ako ne ostvare svoj cilj i u potpunosti se osamostale, prije prihvatili da budu pod upravom Italije zbog civilizacijskog nivoa koji je ova zemlja dostigla.⁵ Albini iznosi argumente i u prilog crnogorskim ekspanzionističkim težnjama pozivajući se na istorijske, ali prije svega na ekonomske razloge, kao što je nedostatak obradive zemlje.⁶

Albinijevi opisi crnogorskog ratnog logora ne odstupaju od zapažanja u objavljenim napisima italijanskih izvještača. I ovaj autor ističe nedaće vojničkog života poput boravka u prljavštini, spavanja pod otvorenim nebom, velike hladnoće i kiše kojoj su vojnici bili izloženi. Imao je prilike da posjeti i bolnicu i uvjeri se u posvećen rad medicinskog osoblja. Međutim, ono što ovaj putopisni dnevnik čini

---

⁴ O stavu italijanske vlade prema izbijanju balkanskih ratova v. Burzanović 2020, 337-343.

⁵ Ova razmišljanja otkrivaju koliko je teza o civilizatorskoj misiji jednog naroda imala odjeka u prosuđivanju o sudbini određenog prostora. Više o ovoj temi v. Pratt 1992; Wolff 1994.

⁶ O uticaju ekonomskih prilika u zemlji na politiku Crne Gore prema Osmanskom carstvu vidjeti: Babić 1984, 13, 14 i dalje. Vidjeti i Bulajić 1959.

drugačijim od mnogih priloga objavljenim u ovom razdoblju je divljenje koje autor pokazuje prema svojim saborcima Crnogorcima. Mada ukazuje na neke taktičke greške crnogorske komande, Albini veliča upornost, snagu, junaštvo, spremnost na žrtvu i nesalomivi duh crnogorskih vojnika, strahujući da uprkos svojoj hrabrosti neće moći da se na bojnopolju pokaže kao oni. Njegovi opisi onog dijela stanovništva koje u ratu zbog starosti ili drugih razloga nije bilo u mogućnosti da učestvuje u ratnim operacijama ukazuju na podršku naroda koju je crnogorska vlada imala za pokretanje ovog pohoda. Albini tako opisuje jednog starca koji ophrvan bolom i u suzama ispraća vesele borce jer mu nije dozvoljeno da im se priključi. Autor bilježi i da je u kućama koje je posjetio viđao proglas kralja Nikole I Petrovića od 9. oktobra 1912. kojim je crnogorski vladar pozvao narod u rat. U svom dnevniku Albini prenosi sadržaj tog proglasa. Njegovu pažnju privukla je i pjesma „Onamo 'namo“, u kojoj je kralj-pjesnik još 1867. godine izložio svoju političku orijentaciju oslobađanja Balkana od Turaka, a koju su Crnogorci uveče pjevali uz vatru.⁷ Zabilježio je i prozni prevod na italijanski jezik jednog dijela ove pjesme, ukupno osam stihova, u čemu mu je pomogao Vaso Srzentić, sin gradonačelnika Ulcinja, inače student u Đenovi na pomorskom institutu Viktor Emanuel II. Albini Crnogorce po rodoljublju upoređuje sa borcima italijanskog rizordimenta, veličajući i djelovanje kralja Nikole, koji ih „lično tješi, savjetuje i predvodi“. Ovakva slika harmoničnog jedinstva u kojoj dominira paternalistički odnos crnogorskog vladara u suprotnosti je sa kritičkim ocjenama izvještača kao što su Alesandro Dudan, Gvido Kastelini i Euđenio Gvarino.⁸ Albinijeva zapažanja o Crnogorcima saglasna su sa utiscima Đulija Barele u čijim su opisima Crnogorci prikazani kao časni i hrabri borci, antipod podmuklosti, bahatosti i svireposti Turaka (Popović 2018, 40). I Albini i Barela navode jednu epizodu uspješnog crnogorskog napada kod grada Lješa, kada su Turci prvo podigli bijelu zastavu u znak predaje, a potom otvorili vatru na Crnogorce koji su počeli da se približavaju.⁹

⁷ Knjaževa sklonost da svoju pjesničku aktivnost stavi u službu svojih političkih ciljeva nije promakla ni nekim ranijim posjetiocima iz Italije, kao, na primjer, Viku Mantegaci (Mantegazza 1896, 172, 176).

⁸ Ovi izvještači ističu političke progone kraljevih protivnika, njegovu beskrupuloznost i totalitarnu upravu, te ratničku nesposobnost i nebrigu za narod (Popović 2018, 34, 36–37).

⁹ Albini u dnevniku bilježi da je razgovarao sa italijanskim novinarima jer su ga prepoznavali po marami sa bojama italijanske zastave koju je uvijek nosio, ali ne navodi imena ni novinara ni listova za koje su izvještavali.

Albinijevo svjedočanstvo podsjeća na putopisne prikaze Crne Gore iz vremena crnogorsko-turskog rata 1876-1878.¹⁰ Njihov zajednički imenitelj je *junački diskurs* koji je svojevremeno doveo do sasvim drugačijeg gledanja na Crnogorce, prikazujući ih kao dio evropske porodice naroda koji svojom borbom ostvaruju evropsku ideju slobode i u skladu s tzv. mitologijom „predziđa“ brane Evropu i ostale Evropljane od ekspanzije Otomanskog carstva (Šistek 2009, 265-266). Ovakvo viđenje Crne Gore romantičarske je provenijencije.¹¹ Političko utemeljenje imalo je u idejama o saradnji Južnih Slovena i Italijana u borbi protiv dva tada anahrona carstva: habzburškog i otomanskog, za šta se posebno zalagao italijanski revolucionar i književnik Đuzepe Macini.¹² Nije neobično da Albini, odgojen u duhu tradicije italijanskog preporoda, u svom prikazu događaja iz Prvog balkanskog rata iskazuje slične stavove i apologetski prikazuje Crnu Goru.¹³

Ono po čemu se Albinijev putopisni prikaz izdvaja u odnosu na sva ostala italijanska svjedočanstva o Crnoj Gori u vrijeme Balkanskih ratova jeste pažnja koju je ovaj autor posvetio ženama koje je susretao u crnogorskim mjestima i u području ratnih operacija. Albini uvijek zapaža njihovo prisustvo i ponašanje. Crnogorke su u njegovom rukopisu opisane kao izuzetno lijepe, što je takođe rijetkost u odnosu na ostala putopisna djela na italijanskom jeziku objavljena u ovo vrijeme.¹⁴ Albini uzdiže njihovu požrtvovanost, nježnu brige i podršku koju su pružale svojim voljenima. Osim ovog i u drugim putopisima uobičajenog isticanja uloge Crnogorki u ratu kao bolničarki ili

¹⁰ O Crnoj Gori u ovom razdoblju pišu novinar Evgenije Popović i poslanik italijanskog parlamenta Alfredo Serristori. Popović je pod pseudonimom Emilio Tergesti slao dopise brojnim italijanskim listovima iz crnogorskih i hercegovačkih vojnih logora, upoznavajući čitaoce sa istorijom, politikom i načinom života u tadašnjoj Crnoj Gori, dok je Serristori 1877. godine objavio knjigu *Obale Dalmacije i Crna Gora* (Popović 2016, 671–679).

¹¹ Božidar Jezernik, *Divlja Evropa*, prevela s engleskog S. Glišić, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008, str. 113, 161.

¹² Ove stavove Macini je iznio u djelu *Slovenska pisma* koje je doživjelo više izdanja (1857, 1877, 1909, 1939, 2007).

¹³ *Junački diskurs* prisutan je u gotovo svim italijanskim putopisnim djelima o Crnoj Gori objavljenim od vjenčanja Savoja-Petrović do Balkanskih ratova, a u ranijim razdobljima predstavljao je distinktivno obilježje putopisne naracije o Crnoj Gori i u djelima autora drugih nacionalnosti. Up. Ford 1959, 356–357; Šistek 2009, 256; Čagorović i Carmichael 2006, 62; McArthur 2010, 62, 64, 85–87; Konstantakopoulou 2010, 341, 344.

¹⁴ Autor tako bilježi da su Crnogorke srednjeg rasta, lijepih crta lica, tamne puti i kose, uvijek uredno očešljane. Smatra ih simpatičnim zbog njihove jednostavnosti i veselosti. Pažnju mu je privukla i njihova nošnja, posebno suknja koja je otkrivala dio lista, kao i njihov srebrni nakit.

pripadnica svojevrstne intendantske službe koja je prenosila provijant i ratni materijal,¹⁵ on opisuje i njihovu patnju kada bi dobile vijest o stradanju supruga ili brata, dok bi muškarci skretali pogled u stranu kako bi potisnuli razmišljanja o porodici i mogli da usredsrijede misli isključivo na borbu.

Posebno mjesto u Albinijevom putopisnom dnevniku zauzima opis njegovog susreta sa dvadesetčetvorogodišnjom Ružicom, sestrom jednog borca čijoj je pogibiji prisustvovao. Dok su ostali italijanski posjetioci najviše pažnje poklanjali opisu članova crnogorske vladarske porodice, ministara ili junaka, Albini najviše interesovanja pokazuje za ovu djevojku iz naroda. Kako bilježi, Ružica ga je šarmirala više svojim manirima, ljubaznošću, melanholičnim izrazom lica i čistotom duše nego fizičkom ljepotom. Prije povratka u Italiju noć je proveo upravo u njenoj kući, zabilježivši razgovor koji su vodili uz večeru, u društvu njenog starog strica i jedne njene drugarice. Ružica je prikazana i kao obrazovana osoba koja je svoje znanje italijanskog dugovala boravku u Dalmaciji, u Lošnju, pa je u ovoj prilici imala ulogu prevodioca. U romantičarskom maniru, Albini opisuje i intimni oproštajni razgovor sa ovom djevojkom, gdje uz nježno držanje za ruku jedno drugom žele porodičnu sreću.¹⁶

Pjerluidi Albini nije bilježio samo utiske o ljudima koje je na ovom putovanju sreo. U njegovom dnevniku ima zapažanja i o mjestima koje je posjetio. Kao italijanski patriota, svjestan da se dio italijanske nacionalne teritorije nalazi pod vlašću Austro-Ugarske, Albini nije podržavao savezništvo Italije sa ovom zemljom u okviru Trojnog saveza. Stoga, u Boki Kotorskoj, koja je predstavljala važnu vojno-pomorsku bazu Austro-Ugarske na Jadranu Albini ne propušta da primijeti austrijske topove i utvrđenja, „tešku i smrtonosnu“ atmosferu, pa pokazuje žurbu da napusti Kotor i što prije stigne u Crnu Goru.¹⁷ Političke predrasude autora uticale su da u crnogorskim varošima koje je posjetio iznese mnogo povoljnije impresije. Dok crnogorsku prijestonicu Cetinje opisuje kao varošicu širokih i uređenih

¹⁵ Ovakva slika Crnogorki zastupljena je i djelima italijanskih autora koji su pisali o crnogorsko-turskom ratu 1876-1878.

¹⁶ Da ovo kratko poznanstvo Albini nije zaboravio svjedoči pomen Ružice u dnevniku koji je ovaj autor vodio tokom zatvorenništva u austrijskoj tvrđavi u Salzburgu, u razdoblju od decembra 1917. do aprila 1918. godine, gdje se našao nakon poraza italijanske vojske kod Kobarida (Albini, *Diario di un prigioniero: dicembre 1917 - novembre 1918*).

¹⁷ Sličan opis Kotora nalazimo i u putopisima o Crnoj Gori objavljenim povodom vjenčanja Savoja-Petrović u djelima autora sličnih političkih stavova (Burzanović i Popović 2016, 514; Popović 2019, 333).

ulica, niskih kuća ofarbanih živopisnim bojama i veoma lijepim zdanjima stranih poslanstava, Rijeka Crnojevića, gradić na Skadarskom jezeru, izgledala mu je pusto zbog zatvorenih radnji. Albinija je u Baru najviše privukla mješovitost kultura u starom dijelu varoši. Opisujući ovaj grad, koji je Crnoj Gori pripao 1878. godine, kao orijentalan, on oslikava živopisan prizor susreta ljudi u različitim nošnjama, Crnogorce, Srbe i Albance kako zajedno sjede u kafani, pijući kafu i pušeci. U novom dijelu Bara, smatra Albini, po ljepoti se izdvaja samo palata princa Danila.

Albini je zabilježio i par utisaka koji se odnose na crnogorsku kulturu. Dok crnogorske običaje uopšteno ocjenjuje kao lijepe u njihovoj jednostavnosti i sirovosti, njegov sud o pjesmama koje su se izvodile uz muzičku pratnju i igrama koje je imao prilike da vidi manje je povoljan. Zvuk frule i gusala bio mu je monoton i neprijatan, dok kolo koje su Crnogorci igrali nakon jednog uspješnog napada opisuje kao dosadno zbog dugog trajanja i ponavljanja istih elemenata igre. Kako primjećuje priređivač Albinijevih dnevnika i memoara Danilo Aljardi, autorovo opraštanje od Crne Gore u duhu je odlomka iz Manconijevog djela *Vjerenici*, u kome je opisan odlazak glavne junakinje Lučije iz zavičaja (Albini, *Diario di un volontario nel Montenegro: Guerra Turco-Balcanica 1912*).

U završnom dijelu svog putopisnog dnevnika Albini izražava želju da se opet vrati u Crnu Goru. Kako svjedoči jedna njegova dnevnička bilješka, to se i dogodilo. Albini se nalazio na Cetinju prvog avgusta 1914. godine (Albini, *Diario di un volontario in Francia: Guerra franco-tedesca 1914-15*). O motivima i vremenu ovog njegovog dolaska, kao i dužini boravka u crnogorskoj prijestonici nemamo drugih podataka. Boravci Albinija u Crnoj Gori na samom početku Prvog balkanskog rata i samo nekoliko dana uoči ulaska Crne Gore u rat protiv Austro-Ugarske otvaraju pitanje da li je njegovo prisustvo u Crnoj Gori bilo motivisano isključivo ličnim idealizmom i težnjom za avanturom, ili je, pored toga, Albini imao i neku posebnu misiju.

S imagološkog stanovišta, Albinijeva slika o Crnoj Gori nastavlja tradiciju glorifikovanja ove zemlje koja je kulminaciju doživjela djelima objavljenim u vrijeme vjenčanja Savoja-Petrović. Međutim, za razliku od putopisnih djela objavljenih krajem XIX vijeka, cilj ovog autora nije bio isticanje napretka Crne Gore na kulturnom i ekonomskom planu, čime se mala balkanska knjaževina svrstavala među civilizovane zemlje, već veličanje vrlina ujedinjenog naroda koji sve svoje težnje podređuje kolektivnom cilju i u tome nalazi smisao vlastitog života. U tom pogledu

Albini pokazuje osobine egzota i impresioniste.¹⁸ On poredi tuđu kulturu sa vlastitom ukazujući na neobičnosti koje se u drugoj zemlji smatraju konvencijama, a sa putovanja kao svojevrsan suvenir donosi tekst koji svjedoči o ljudima koje je upoznao. Posebnu kulturnu vrijednost ovom putopisu daje i prevod iz pjesničkog stvaralaštva Nikole I Petrovića.¹⁹

Imajući u vidu činjenicu da Albinijevi zapisi nisu nastali na zahtjev nekog lista određene političke profilacije i da im je u osnovi želja da se sačuvaju sjećanja na važne događaje, a ne da ostvari uticaj na javno mnjenje, njegovo svjedočanstvo je značajnije kao izraz iskrenih uvjerenja, što ne znači da je lišeno subjektivnosti i raznih uticaja. Dokumentarni značaj ovog djela, osim u opisu odvijanja ratnih operacija, sastoji se u informacijama o učešću i organizaciji italijanskih dobrovoljaca u ovom sukobu, koje donekle omogućavaju sagledavanje stepena podrške Italije Crnoj Gori u prvim mjesecima nakon početka Prvog balkanskog rata.

Literatura

- Agliardi, Danilo. "La guerra attraverso i diari di Pierluigi Albini." Febbraio 2018. *Parrocchia San Filippo Neri - Ciliverghe*. Ur. Danilo Agliardi. 10. maj 2020.
<<http://www.parrocchiaciliverghe.it/sito/index.php/storie/1915-1918-la-guerra-attraverso-i-diari-di-pierluigi-albini/>>.
- Albini, Pierluigi. "Diario di un prigioniero: dicembre 1917 - novembre 1918." Febbraio 2018. *Parrocchia San Filippo Neri - Ciliverghe*. Ur. Danilo Agliardi. 10. jul 2020.
<<http://www.parrocchiaciliverghe.it/sito/index.php/storie/1915-1918-la-guerra-attraverso-i-diari-di-pierluigi-albini/>>.
- . "Diario di un volontario in Francia: Guerra franco-tedesca 1914-15." Febbraio 2018. *Parrocchia San Filippo Neri - Ciliverghe*. Ur. Danilo Agliardi. 15. jul 2020.
<<http://www.parrocchiaciliverghe.it/sito/index.php/storie/1915-1918-la-guerra-attraverso-i-diari-di-pierluigi-albini/>>.

¹⁸ Cvetan Todorov je u knjizi *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti* (1989) strane posjetiocyte razvrstao u deset kategorija. Egzot poredi tuđu kulturu sa vlastitom ukazujući na neobičnosti koje se u drugoj zemlji smatraju konvencijama, dok je impresionista „usavršeni turista“ koji sa putovanja ne donosi uobičajene suvenire već skice, crteže i tekstove, a pokazuje zanimanje i za stanovnike (Todorov 1994, 330, 332).

¹⁹ O ostalim prevodima djela crnogorskog vladara i pjesnika na italijanski jezik v. Kilibarda 1998a, 135–147; Kilibarda 1998b, 5–8).

- . "Diario di un volontario nel Montenegro: Guerra Turco-Balcanica 1912." Febbraio 2018. *Parrocchia San Filippo Neri - Ciliverghe*. Ur. Danilo Agliardi. 16. mart 2020.
<<http://www.parrocchiaciliverghe.it/sito/index.php/storie/1915-1918-la-guerra-attraverso-i-diari-di-pierluigi-albini/>>.
- Babić, Branko. *Politika Crne Gore u novooslobodjenim krajevima 1912 - 1914*. Cetinje, Titograd: Obod, Pobjeda, 1984.
- Barella, Giulio. *La guerra turco-balcanica vista e vissuta agli avamposti montenegrini*. Venezia: Casa Ed. Veneta, 1913.
- Biagini, Antonello i Andrea Carteny. "L'ultimo conflitto prima della Grande Guerra: l'Italia del Risorgimento contro l'Impero ottomano (1911-1912)." *Studia Universitatis Petru Maior - Historia 11* (2011): 181-192.
- Biagini, Antonello Folco. *L'Italia e le guerre balcaniche*. Roma: Edizioni nuova cultura, 2012.
- Bulajić, Žarko. *Agrarni odnosi u Crnoj Gori 1875–1912 godine*. Titograd: Istorijski institut NRCG, 1959.
- Burzanović, Slavko i Olivera Popović. "Vico Mantegazza e il Montenegro." *Acta histriae* 24 (2016): 511-527.
- Burzanović, Slavko. *Crna Gora u Italijanskoj spoljnoj politici, 1861-1923*. Podgorica: CANU, 2020.
- Burzanović, Slavko. "Montenegro in Italian Foreign Policy during the Balkan Wars (1912-1913)." *Empires and Nations from the Eighteenth to the Twentieth Century*. Ur. Antonello Biagini i Giovanna Motta. Vol. 2. New Castle upon Tune: Cambridge Scholars Publishing, 2014. 284-289.
- Čagorović, Nebojša i Cathie Carmichael. "Constructing and rethinking Montenegrin national identity." *Narodna umjetnost* 43.1 (2006): 59-74.
- Castellini, Gualtiero. *I popoli balcanici nell'anno della guerra*. Milano: Fratelli Treves, 1913.
- Cipolla, Costantino i Paolo Vanni. *Storia della Croce rossa italiana dalla nascita al 1914*. Milano: Franco Angeli, 2013.
- Cora, Guido. "La penisola balcanica nel momento attuale. Impressioni di viaggio." *Nuova antologia di lettere, scienze ed arti* 162 (1912): 287-297.
- Dogo, Marco. "Gli stati-nazione balcanici e la questione dei musulmani." Dogo, Marco. *Storie balcaniche. Popoli e stati nella transizione alla modernità*. Gorizia: Libreria Editrice Goriziana, 1999. 36-58.

- Dudan, Alessandro. "Appunti di viaggio in Bosnia-Erzegovina, in Montenegro e in Albania durante l'insurrezione dei Malissori." VII (1912): 21-51.
- Ford, Emmet B. "Montenegro in the Eyes of the English Traveler." *Südost Forschungen: internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Sudosteuropas* 18 (1959): 350-380.
- Guarino, Eugenio. *Nei Balcani durante la guerra: lettere dal Montenegro, dalla Serbia, dalla Bulgaria, dalla Rumenia, dalla Turchia*. Milano: Società Editrice Avanti, 1913.
- Hall, Richard C., ed. *War in the Balkans: An encyclopedic history from fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*. Cremona - Santa Barbara: ABC - CLIO, 2014.
- Jezernik, Božidar. *Divlja Evropa*. Trans. S. Glišić. Beograd: Biblioteka XX vek, 2008.
- Kilibarda, Vesna. "Osvrt na italijanske prevode književnog djela Nikole I Petrovića Njegoša." *Kralj Nikola - ličnost, djelo, vrijeme*. Vol. 2. Podgorica: CANU, 1998. 135-147.
- Konstantakopoulou, Angeliki. "Kako su Grci videli Crnu Goru." *Matica* 43 (2010): 335-352.
- "La spedizione sanitaria meridionale ritorna nei Balcani." *Il Policlinico* 5 (1913): 187.
- Mantegazza, Vico. *Al Montenegro: un paese senza parlamento: note ed impressioni (agosto-settembre 1896)*. Firenze: Successori Le Monnier, 1896.
- Mazzini, Giuseppe. *Lettere slave II*. Bari: Laterza & figli, 1939.
- McArthur, Sarah. *Being European: Russian Travel Writing and the Balkans, 1804-1877*. London: University College London, School of slavonic and East European Studies, 2010.
- Nigrisoli, Bartolo. *Cenni sulle ferite vasali da arma da fuoco osservate durante la campagna del Montenegro contro la Turchia (1912-13)*. Bologna, 1915.
- . *Osservazione e pratica di chirurgia di guerra. Campagna del Montenegro contro la Turchia (1912-1913) e notizie ed impressioni sui primi feriti della guerra nostra contro l'Austria (maggio-luglio 1915)*. Bologna, 1915.
- Popović, Olivera. "Il Montenegro nel libro odepotico di Mario Borsa." *L'Adriatico tra sogno e realtà*. Ur. Persida Lazarević Di Giacomo i Maria Rita Leto. Alessandria: Edizione dell'Orso, 2019.
- . "Montenegro in Travel Accounts of Italian Authors in the Period of the Balkan Wars." *International Journal Of Euro-Mediterranean Studies* 11.1 (2018): 29-48.

- . "Un parlamentare italiano nel Montenegro ai tempi della Grande crisi d'Oriente (1875-1877)." *Aevum* 3 (90/2016): 671-679.
- Pratt, Mary Louise. *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London and New York: Routledge, 1992.
- Scoccianti, Torquato. *Appunti sul servizio di guerra prestato nel Montenegro, durante la campagna balcanica, dall'Ambulanza 29 della Croce Rossa italiana (novembre 1912–maggio 1913)*. Cingoli: Tip. F. Luchetti, 1914.
- Šistek, František. *Naša braća na Jugu: češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima 1830-2006*. Cetinje-Podgorica: Matica Crnogorska, 2009.
- Todorov, Cvetan. *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1994.
- "Una spedizione sanitaria nei Balcani." *Il Policlinico* 5 (1913): 111.
- Wolff, Larry. *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press, 1994.

DIARIO DI VIAGGIO DI UN VOLONTARIO ITALIANO SUL MONTENEGRO DURANTE LE GUERRE BALCANICHE

L'articolo tratta il diario di viaggio del volontario italiano Pierluigi Albini, che visitò il Montenegro durante la Prima guerra balcanica (1912-1913). Facendo riferimento al contesto della sua visita, gli autori affrontano il motivo del suo arrivo, gli eventi di viaggio descritti nel suo manoscritto, nonché i fatti che collocano il suo diario tra le fonti storiche per lo studio delle relazioni tra il Montenegro e l'Italia durante questa campagna di guerra nei Balcani. Confrontando il diario di Albini con le relazioni di viaggio di altri autori italiani pubblicati non solo in occasione delle Guerre balcaniche, ma anche in altre circostanze storiche, si evidenziano le possibili influenze di queste opere sulla rappresentazione del Montenegro e dei Montenegrini nel manoscritto di Albini.

Parole chiave: Montenegro, Italia, relazioni di viaggio, Pierluigi Albini, Guerre balcaniche